

Ἐν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰ πνεύματα, καὶ οἱ
 κπιροί, καὶ τὰ κλίματα, ὅλα διαφέρουν ἀ-
 π' ἀλλήλων, καὶ καθ' ἑαυτὰ ὑπόκεινται εἰς με-
 ταβολάς. Ἐὰν δέ τις νόμος, ἢ μεταβολὴ νό-
 μου, γίνεται ἀνευ λόγου, ἢ ἐναντίως μετὸν
 ὀρθὸν λόγον, πάθει πλέον νὰ ἦναι νόμος ἀλη-
 θῆς καὶ δίκαιος· διότι πᾶς νόμος πρέπει ἀνα-
 γκαίως νὰ ἐπιστηρίζεται εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον.
 Νόμοι τινὲς συγχωροῦν πράγματα, τὰ ὅποια
 φαίνονται ἀπρεπῆ· τοῦτο ὁμῶς ἐμπόρει νὰ δι-
 καιολογηθῆ, καὶ διὰ νὰ γένη σαφέστερος ὁ λό-
 γος, πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὰ διάφορα εἴδη
 τῶν νόμων. Ἄλλοι λοιπὸν εἶναι Πρόστακτικοί,
 ὅσοι δηλαδὴ ὑποχρεοῦν τὸν ἄνθρωπον νὰ κά-
 μῃ τι· ἄλλοι Ἀπαγορευτικοί ἢ Κωλυτικοί, ὅ-
 σοι ἐμποδίζουν πρᾶξιν τινά· ἄλλοι τέλος πάν-
 των, Ἐπιτρεπτικοί, ὅσοι ἀφίνοῦν εἰς τὸν ἄν-
 θρωπον τὴν ἐξουσίαν νὰ πράξῃ ἢ νὰ μὴ πρά-
 ξῃ, χωρὶς νὰ ὑποχρεώσιν οὔτε εἰς τὴν πρᾶ-
 ξιν, οὔτε εἰς τὴν ἀπόχην τῆς πράξεως. Πρέ-
 πει ὁμοίως νὰ διακρίνωμεν ἀκριβῶς τὴν Ἀπο-
 δεκτικὴν ἄδειαν ἀπὸ τὴν Ἀνεκτικὴν· διότι ἡ
 πρώτη δίδει δικαίωμα τοῦ πράττειν· ἡ δευτέρα
 δὲ στέκει εἰς τοῦτο μόνον, ὅτι δὲν ἐπιβάλλε-

ται

ται καμμία τιμωρία εἰς τὴν πράξιν, γενομένην ἢ μὴ γενομένην. Εἰς τὴν ἀνεκτικὴν λοιπὸν ἄδειαν ἀναφέρονται ἐκεῖνα τὰ πράγματα, τὰ ὅποια σιωπηλῶς συγχωροῦνται· καὶ περὶ τούτων δὲν εἶναι καεῖς νόμος, οὔτε προστακτικός, οὔτε κωλυτικός, οὔτε ἐπιτρεπτικός. Οἱ προστακτικοὶ καὶ ἀπαγορευτικοὶ νόμοι πρέπει γὰρ ἦναι σύμφωνοι μὲν τὸν ὀρθὸν λόγον, ἢ γοῦν οἱ προστακτικοὶ γὰρ μὴ προστάξωσι καμμίαν κακὴν πράξιν, ὡς καὶ οἱ ἀπαγορευτικοὶ γὰρ μὴ ἀπαγορεύωσι καμμίαν καλὴν πράξιν. Καὶ ὁ ἐπιτρεπτικός δὲ νόμος δὲν ἐμπορεῖ γὰρ συγχωρῆ πράξιν κακὴν· διότι διαφέρει ἄδεια ῥητὴ, ἣτις ἐμπεριέχεται εἰς τὸν ἐπιτρεπτικὸν νόμον, ἀπὸ ἄδειαν σιωπηλὴν, ἢ ὅποια δὲν περιλαμβάνεται εἰς κανένα νόμον. Οὕτω λοιπὸν οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι, οἱ ὅποιοι μὲν ἀνεκτικὴν ἄδειαν, ἢ γοῦν σιωπηλῶς, συγχωροῦν πράξεις κακὰς, κατὰ τινὰ τρόπον δὲν ἀμαρτάνουν· εἶναι μάλιστα καὶ περιστάσεις, εἰς τὰς ὅποιας καὶ αὐτὸς ὁ αἰώνιος νόμος διορίζει ταύτην τὴν ἀνοχήν· διότι πρὸς ἀποφυγὴν μεγαλητέρων κακῶν, ὁ αἰώνιος νόμος συγχωρεῖ ἀτιμώρητα ἐλαφρότερα κακά. Οὕτω ὁ Θεὸς ἐσυγχώρησεν

εἰς

εἰς τοὺς Ἰουδαίους τὴν διάζευξιν τοῦ ἀνδρός ἀπὸ τῆς γυναικός, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς γυναικοκτονίας· οὕτω ἀκόμη ἐσυγχώρησεν εἰς τοὺς αὐτοὺς τὸν πρὸς τοὺς ξένους χρηματικὸν τόκον, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, διὰ νὰ μὴν ἐκτραχηλισθῶσιν εἰς μεγαλήτερα.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει περὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου· „ Ἀθέτησις μὲν γὰρ γίνεται ἢ προαγούσης ἐντολῆς, διὰ τὸ αὐτῆς ἀσθενές ἢ καὶ ἀνωφελές· οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος “ . (πρὸς Ἑβρ. Κεφ. 7.) Ἐκ τῆς συμπεραίνουσαν τινές, ὅτι δύναται λοιπὸν καὶ χωρὶς κανένα λόγον νὰ τεθῶσι νόμοι ἀληθινοί, ἀφοῦ ὁ παλαιὸς νόμος ἐστάθη ἀνωφελής καὶ ἀτελής.

Εἰς τοῦτο ἀποκρινόμεθα ὅτι ὁ παλαιὸς νόμος δὲν ἐστάθη τῶντι ἀνωφελής καὶ ἀτελής· διότι ἐδόθη συμφώνως μετὰ ἐκείνας τὰς περιστάσεις, καὶ μετὰ λαὸν σκληρὸν, τὸν ὁποῖον ἔπρεπε μετὰ τὸν φόβον τῶν τιμωριῶν νὰ ἐμποδίξῃ τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ἀμαρτίας. Τέλος πάντων, οἱ ἄνθρωποι, κατὰ τοὺς ἑρμηνευστικὰς Θεολόγους, ἐπροδιατέθησαν καὶ ὠδηγήθησαν εἰς τὴν εὐράνιον πίστιν τοῦ Χριστοῦ καὶ

Λό-

Λόγου τῶ Θεῷ δια τῶν τρόπων καὶ μυστηρίων δια-
 φόρων, καὶ δια τὰ κρίνωμεν ὀρθότερον περὶ
 τούτου, πρέπει νὰ διακρίνωμεν τρία εἴδη νό-
 μων τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς. Οἱ νόμοι λοιπὸν
 τοῦ Μωϋσέως εἶναι ἢ Ἠθικοί, ἢ Δικαστικοί,
 ἢ Τελετικοί. Οἱ Ἠθικοὶ περιλαμβάνονται εἰς
 τὸν Δεκάλογον, καὶ προστάζουν τὰ εἰς Θεὸν,
 τὰ εἰς ἑαυτούς, καὶ τὰ πρὸς τὰς ἄλλους χρέη
 μας. Οἱ Δικαστικοί, ἀπέβλεπαν τὴν πολιτι-
 κὴν τάξιν καὶ τὴν εὐτυχίαν ὅλου τοῦ λαοῦ.
 Τὸ σύστημα τῆς διοικήσεως τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ
 λαοῦ ἐτέθη, τοιῦτον παρὰ Θεοῦ, ὥστε τὰ πάν-
 τα νὰ κρέμονται ἀπὸ τὴν θείαν προσταγὴν
 καὶ κυριότητα. Ἐντεῦθεν ὁ Ἰώσιππος ὀνομά-
 ζει Θεοκρατίαν τὴν πολιτείαν τῶν Ἑβραίων.
 Οἱ Ἠθικοὶ λοιπὸν καὶ δικαστικοὶ νόμοι χωρὶς
 ἀμφιβολίαν εἶναι ὠφέλιμοι, καὶ εἰς τὸν ὀρθὸν
 λόγον ἐπιστηριγμένοι· περὶ δὲ τῶν τελετικῶν,
 τοὺς ὁποίους τινὲς προβάλλουν ὡς ἀνωφελεῖς,
 λέγομεν κατὰ τοὺς ἱεροὺς Θεολόγους ὅτι αἱ
 τελετικαὶ αὐταὶ διαταγαὶ ἐπροσδιόριζαν τρό-
 πους ἀκριβεῖς τῆς εἰς Θεὸν λατρείας, καὶ ὑ-
 ποκάτω εἰς τοὺς τρόπους τούτους ἦσαν κρυμ-
 μένα μεγάλα δόγματα ἠθῶν καὶ εἰκόγες ὑψη-
 λῶν

λῶν μυστηρίων. Αἱ παραβάσεις τοῦ νόμου ἐξιλεόνοιντο μὲ προσφορὰν θυσιῶν, καὶ οὕτως ὁμολόγει ὁ ὑπέυθυνος ἑαυτὸν πταίστην εἰς τὸν Θεὸν τὸν δημιουργὸν καὶ πλάστην τοῦ ἦτον ἀπηγορευμένου νὰ γευθῆ ἀπὸ τὰς γινομέ-
 ιας θυσίας εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, μέρος τῶν ὁποίων ἐκαίετο ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ μέρος ἐδίδοτο εἰς τοὺς ἱερεῖς. ὁμολόγει δὲ μὲ τοῦτο τὸν ἑαυτόν του ἀνάξιον νὰ γένη μέτο-
 χος τῆς τραπέζης τοῦ Κυρίου. Ἦτον ὠρισμέ-
 νον νὰ γίνωνται ὅλαι αἱ θυσίαι εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ναὸν, ὡς σύμβολον ὅτι ὁ λαὸς ἔπρε-
 πε νὰ λατρεύῃ ἓνα μόνον Θεόν. Αἱ ἐξωτερικαὶ ἀπολούσεις καὶ ἀπονίψεις ἐσήμαιναν τὴν κα-
 θαρότητα τῆς καρδίας. Οὕτω καὶ αἱ ἄλλαι τελεταί, τὰς ὁποίας δὲν εἶναι τῆς παρούσης πραγματείας νὰ ἀπαριθμῶμεν, περιεῖχον ὅλαι μυστηριῶδες τι νόημα. „Ὡστε ὁ νόμος παι-
 „δαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστὸν, ἵνα ἐκ
 „πίστεως δικαιωθῶμεν· ἐλθούσης δὲ τῆς πί-
 „στεως, οὐκ ἔτι ὑπὸ παιδαγωγὸν ἐσμέν.“
 (πρὸς Γαλάτ. 3.) Τῆτο ἦτο τὸ πρῶτιστον τέ-
 λος τοῦ παλαιοῦ νόμου νὰ ὑποδηλοῖ καὶ νὰ
 σκιαγραφῆ τὸν Ἰησοῦν. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἀ-

κυρωθῆ ὁ νόμος τῆς σκιάς, ἀφοῦ τὰ σκιωδῶς φανερούμενα ἔλαβαν τὴν ἐκπλήρωσιν. οὐδ' ἐτέθη ὁ παλαιὸς νόμος διὰ νὰ μένη αἰώνιος, ἀλλὰ μέχρι τῆς πληρώματος τοῦ χρόνου. (πρὸς Γαλάτ. 4.) Οὕτω λοιπὸν κατὰ τὴν πάνσοφον πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ ὁ παλαιὸς νόμος ἐτέθη καὶ πάλιν ἀνῆρέθη εἰς τὸν πρέποντα καιρὸν. Τὸ φυσικὸν βέβαια δικαίωμα εἶναι παντοτεινὸν καὶ ἀμετάβλητον· τὸ δὲ ἀναφερόμενον εἰς μερικὰ καὶ μεταβλητὰ πράγματα ἔμπορεῖται καὶ πρέπει, νὰ μεταβάλλεται κατὰ τὰς περιστάσεις, ἀποβλέπον τὸ κοινὸν συμφέρον τῶν ἀνθρώπων.

Εἰς τὰς αὐτὰς περιστάσεις εὐρίσκονται νόμοι ἐναντία συναλλήλως προστάζοντες, καὶ πολλάκις εἰς τὴν ἀσυμφωνίαν ταύτην ἀμβιβάλλει ὁ ἄνθρωπος περὶ τοῦ πρακτέου. Τῆτο ὅμως δὲν ἀποδείχνει ὅτι εἰς τὰς αὐτὰς περιστάσεις τίθενται νόμοι ἀντιμαχόμενοι, ἀλλὰ μόνον, ὅτι νόμοι διάφοροι ἔμποροῦν νὰ συμπέσωσιν. Ἦτο, παραδείγματος χάριν, θεῖος νόμος θετὸς ἐμποδίζων τὴν ἐργασίαν εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου· εἶναι καὶ νόμος φυσικὸς προστάζων νὰ βοηθῶμεν τοὺς πάσχοντα. Οὕτω

τω

τω λοιπὸν οἱ δύο οὗτοι νόμοι ἐμπεροῦν νὰ συμπέσωσιν εἰς τὴν αὐτὴν περίστασιν, πλὴν δὲν ἀντιμάχονται διὰ τοῦτο. Ἐπειδὴ δὲ κανεὶς θετὸς νόμος δὲν ἐμπορεῖ νὰ προστάζη τίποτε ἐναντίον μὲ τὸν φυσικὸν νόμον, φανερόν ὅτι ὅπου συμπέσωσιν δύο νόμοι, ὁ εἷς φυσικὸς καὶ ὁ ἄλλος θετὸς, πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ προτιμᾶται ὁ φυσικὸς. Τῆτο μᾶς τὸ βεβαιοῖ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, θεραπεύων ἀρρώστους τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου. Ἡ θεωρία αὕτη τῶν συμπιπτόντων νόμων εἶναι ὠφελιμωτάτη εἰς τὰς ἠθικὰς ἀνθρώπινους πράξεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ τῆς ὑποχρεωτικῆς δυνάμεως τῶν Νόμων.

Ἐποχρέωσις γενικῶς εἶναι αἰτία ὑποχρεόνουσαι ἡμᾶς εἰς πράξιν, ἢ ἀποχὴν πράξεως. Λέγεται δὲ Θετικὴ, ὅταν προέρχεται ἀπὸ θετὸν νόμον· καὶ Φυσικὴ, ὅταν πηγάζη ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν πραγμάτων, εἴτε ἐκ τοῦ φυσικοῦ νόμου. Πᾶς νόμος θετὸς, διὰ νὰ ἔχη ὑποχρεωτικὴν δύναμιν, ὄχι μόνον εἶ-

εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ προστάζη τίποτε ἐναντίον
 μὲ τὸν φυσικὸν νόμον, ἀλλ' οὐδὲ δύναται θετὸς
 ὢν νὰ ὑποχρεόνη, εἰὰν πρότερον δὲν δημοσιευ-
 θῆ· διότι ὁ θετὸς νόμος, εἰ ἦναι θεῖος, κρέ-
 μαται ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, εἰὰν δὲ ἀν-
 θρώπινος, ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου·
 ὅθεν συμπεραίνεται ὅτι θετὸς νόμος δὲν ἐμ-
 πορεῖ νὰ ἔχη ὑποχρεωτικὴν δύναμιν, εἰὰν πρό-
 τερον ἢ θέλησις τοῦ νομοθέτου δὲν γένη γνω-
 στή, ἢ γαῶν εἰ ὁ νόμος αὐτοῦ δὲν δημοσιευθῆ.
 Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὑποχρέωσις τοῦ θετοῦ νόμου κρέ-
 μαται ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ νομοθέτου, εἰς
 τὴν θέλησιν λοιπὸν αὐτοῦ στέκει καὶ ὁ και-
 ρὸς τῆς ὑποχρέωσεως· ὅθεν εἰς τὴν δημο-
 σίευσιν τοῦ νόμου σημειόνηται ὁ καιρὸς, ἀπὸ
 τὸν ὁποῖον ἀρχίζει ἡ ὑποχρέωσις, ὁ νόμος
 πρὶν τοῦ καιροῦ τούτου δὲν ἔχει καμμίαν ὑ-
 ποχρεωτικὴν δύναμιν· εἰὰν δὲ παντάπασιν ἀπο-
 σιωπᾶται ὁ καιρὸς, τότε ὁ νομοθέτης ἐννοεῖ,
 ὅτι ὁ νόμος λαμβάνει δύναμιν ὑποχρεωτικὴν
 εὐθύς ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς δημοσιεύσεώς του.

Οἱ νόμοι, οἱ ὁποῖοι ὑποχρεοῦν κατὰ φυ-
 σικὸν λόγον, περνοῦν ὅμως εἰς τὴν σειράν τῶν
 θετῶν νόμων, οἱ τοιοῦτοι, λέγω, νόμοι δὲν
 πρέ-

πρέπει ν' ἀφίνωνται χωρὶς καμμίαν ἐξήγησιν. Ἐὰν λοιπὸν ὁ νομοθέτης προσθέτῃ εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ φυσικοῦ νόμου καὶ τὴν ἰδικὴν του θέλησιν, ἀνάγκη νὰ εἴπῃ τί, τὸ ὁποῖον γὰ γίνεται αἴτιον τῆς πράξεως ἢ τῆς ἀποχῆς, αἴτιον ὅμως πηγάζον ἀπὸ τὴν οὐσιώδη ἀγαθότητα ἢ φαυλότητα τῆς πράξεως. Ἀνάγκη ὁμοίως νὰ δημοσιεύωνται, διὰ νὰ ἔχωσιν ὑποχρεωτικὴν δύναμιν. Ὁ φόνος, παραδείγματος χάριν, ἐμποδίζεται ἀπὸ τὸν φυσικὸν νόμον· ἔὰν ὅμως ὁ νομοθέτης θέλει νὰ ἐμποδίσῃ τὸν φόνον μὲ τιμωρίαν θανάτου, ὁ φυσικὸς νόμος, ἂν καὶ γνωστὸς ἦδη, πρέπει ὅμως νὰ δημοσιευθῇ, ὄχι ὡς ἀπλῶς ἐμποδίζων τὸν φόνον, ἀλλ' ὡς διορίζων τιμωρίαν κατὰ τοῦ φονέως. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐμποδίζων τὸν φόνον διὰ νόμου θετοῦ, κηρύττει αὐτὸν, καὶ προλέγει τιμωρίαν, τὴν αἰώνιον κόλασιν. „ Πᾶς ἀνθρώπος ποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν “ . (Ἰωάν. Ἐπιστολ. 3, 15.)

Ἀπὸ τὴν ὑποχρεωτικὴν δύναμιν γαυνάται ἢ ἀνάθεσις τῆς αἰτίας. Ἀνάθεσις δὲ αἰτίας λέγεται, ὅταν ἡ πράξις ἢ μὴ πράξις ἀποδειχθῇ ἑλευθέρα αἰτία τῶν αποτελεσμάτων, τὰ ὁποῖα

ποῖα προέρχονται ἐκ τῆς πράξεως, εἴτε καλά εἶναι ταῦτα, εἴτε κακά. Λέγομεν Ἐλευθέραι Αἰτίαι, διότι, ἂν αἱ πράξεις δὲν ἦναι ἐλεύθεραι, δὲν ἐμποροῦν νὰ ἀναφέρονται εἰς τὸν πράξαντα. Ἡ αἰτία τότε ἐνεργεῖ κατὰ ἀνάγκην, καὶ ἄλλως πῶς νὰ ἐνεργήσῃ δὲν ἐμπορεῖ. καὶ οὖν οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὰ ἀδύνατα, κατὰ τὸ κοινὸν ἀξίωμα. Ὅπου λοιπὸν εἶναι ἀδυναμία τοῦ πράξαι ἢ μὴ πράξαι, ἐν ταῦτα δὲν εἶναι οὐδ' ὑποχρέωσις, καὶ ἀκολουθῶν, οὐδ' ἀνάθεσις αἰτίας. Ἐάν τις, παραδείγματος χάριν, ἀποδειχθῇ κλέπτης, οὗτος ὑποχρεώνεται νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ κλαπέν, ὡς αἷτιος βλάβης τοῦ κτήτορος. ὡς παραβάτης ὅμως τοῦ νόμου, ὑπόκειται καὶ εἰς τὴν διορισμένην τιμωρίαν κατὰ τῶν κλεπτῶν. Ὁμοίως, εἴαν τις μὲ ἐλευθέραν θέλησιν μείνῃ ἐγγυητῆς ποσότητος τινὸς χρημάτων, ὑποβάλλεται εἰς χρέος νὰ τὸ πληρώσῃ, καὶ δίδει δικαίωμα ἀπαιτήσεως πρὸς τὸν ὁποῖον ἔκαμε τὴν ἐγγύησιν.

Παρατηρεῖται δὲ εἰς τὴν ὑποχρέωσιν καὶ εἰς τὴν ἀνάθεσιν τῆς αἰτίας ἀνάγκη φυσικὴ ἢ ἠθικὴ. Ἀνάγκη φυσικὴ, ἢ ἀναγκαῖον φυσικόν, λέγεται ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου τὸ ἐναντίον εἶναι

φύ-

φυσικόν. ἀδύνατον. Οὕτω παραδείγματος χάριν, ἀνάγκη φυσική εἶναι νὰ τρώγῃ τις διὰ τὴν ζήσιν· φυσικόν δὲ ἀδύνατον, νὰ ζήσῃ χωρὶς τροφήν. Ὁμοίως, εἰάν τις ἔχη τόσην μόνην δύναμιν, ὥστε νὰ συγκόνη βάρους 50 λιτρῶν, φυσικόν ἀδύνατον εἶναι εἰς αὐτὸν νὰ συγκώσῃ πλειότερον. Ἡθικόν δὲ πάλιν ἀναγκαῖον εἶναι ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου τὸ ἐναντίον δὲν ἐμπορεῖ νὰ γένη δι' ἐντολήν· τινὰ ἢ ἠθικόν πρόσταγμα. Οὕτω παραδείγματος χάριν, εἰάν ἄνθρωπος πτωχὸς καὶ μὴ δυνάμενος νὰ δουλεύῃ διὰ νὰ ζῇ, εἰάν λέγω τοιοῦτος πτωχὸς ζητήσῃ ἐλεημοσύνην ἀπὸ πλούσιον, ὁ πλούσιος ἔχει τὸ ἐλεύθερον νὰ δώσῃ ἢ νὰ μὴ δώσῃ· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς καὶ τὸ λογικόν προστάζουν ὅς τις ἔχει νὰ ἐλεῇ τὸν μὴ ἔχοντα, ὅχι δι' ὀκνηρίαν ἢ ἀμέλειαν, ἀλλ' ἐκ περιστάσεως ἢ φυσικῆς ἀδυναμίας, δυνάμει λοιπὸν τῆς θείας ἐντολῆς καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, εἶναι ἀναγκαῖον ἠθικόν νὰ ἐλεήσῃ ὁ πλούσιος τὸν εἰρημένον πτωχόν· Ἐντεῦθεν λοιπὸν γίνεται φανερόν τις ἢ φυσικὴ ἀνάγκη, καὶ τις ἢ ἠθικὴ, καὶ ὅτι ὅπου συντρέχουν καὶ τὰ δύο, ἢ μόνον τὸ ἓν, ἐκεῖ δὲν χωρεῖ αἰτίας ἀνάθεσις.

Ἐπειδὴ αἱ πράξεις ἀνατίθενται εἰς τὸν ἄνθρωπον καθόσον εἶναι ἐλεύθεροι, φανερόν ἐντεῦθεν ὅτι καμμία πράξις δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἀνατίθεται εἰς τὰ ἀλόγα ἢ εἰς τὰ ἀψύχα ὄντα, διότι στέροῦνται βούλησιν καὶ ἐλευθερίαν. Εἶναι λοιπὸν ἀτοπὸν νὰ ὀργιζώμεθα κατ' αὐτῶν, ὅταν μᾶς βλάπτωσιν. Ἐὰν ὅμως αἱ ἐνέργειαι τῶν ἀλόγων καὶ τῶν ἀψύχων πραγμάτων, δυνάμεναι νὰ ἐμποδισθῶσιν ἀπὸ ἄνθρωπον τινὰ, δὲν ἐμποδίζονται, τότε αἱ πράξεις αὗται ἀνατίθενται εἰς αὐτόν· διότι ὁ δυνάμενος καὶ μὴ ἐμποδίζων πράξιν τινὰ βλαπτικὴν, οὗτος παραβλέπει ἐλευθέρως τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ κάμῃ, καὶ ἀκολούθως γίνεται ὑπεύθυνος τοῦ ἐκ τῆς πράξεως προερχομένου κακοῦ. Εἰς τὸν λόγον τούτον ἐπιστήριζονται πολλοὶ νόμοι γινόμενοι ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀσφαλείας, ὁποῖος εἶναι, παραδείγματος χάριν, ὁ παιδεύων τὸν ὅστις ἀφίνει νὰ περιέρχεται εἰς τὴν πόλιν ὁ σκύλος του, μὴ ὅλον ὅτι τὸν ἐξεύρει ὅτι δάκνει. Ἐκ τῶν εἰρημένων λοιπὸν συμπεραίνεται ὅτι αἱ πράξεις τῶν ἀλόγων καὶ τῶν ἀψύχων ὄντων δὲν ἐμποροῦν νὰ ἀνατίθενται εἰς ἄνθρωπον, ἀν δὲν ὑπὸτεθῇ.

πρᾶ-

πράξεις αὐτοῦ χρεωστούμενη εἴτε καταφατική, εἴτε ἀποφατική. Ἐδῶ ὅμως θεωροῦμεν τὴν ἀνάθεσιν τῆς αἰτίας, κατὰ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν φυσικὸν νόμον, ἀλλ' ὄχι κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἔθος εἰς πολιτείαν τινὰ, ὅπου συχνάκις παράβλεπονται τινὲς φυσικαὶ ὑποχρεώσεις.

Ἡ αὐτὴ κρίσις πρέπει νὰ γίνεται καὶ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ὅσαι καθ' ἑαυτὰς θεωροῦμεν εἶναι φυσικαί, ἢ γοῦν κρέμονται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως, κατὰ τινὰ ὅμως τρόπον κρέμονται καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐλευθέρως θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν, παραδείγμα-
τος χάριν, ὁ στόμαχος ἀπὸ φυσικῆν του ἀδυναμίαν δὲν ἐκπληροῖ καλῶς τὴν πέψιν, τοῦτο δὲν ἀνατίθεται εἰς τὸν ἀνθρώπον· ἀν' ὅμως ἀπὸ λαιμαργίαν ἢ κακόχυμα φαγητὰ προξενήσῃς τὴν ἀδυναμίαν ταύτην εἰς τὸν στόμαχόν, τὸ κακὸν τοῦτο ἀνατίθεται εἰς σέ, διότι ἡδύνασο νὰ ἀποφύγῃς τὴν λαιμαργίαν, καὶ τὴν κακόχυμον τροφήν. Διὰ νὰ ἐμπορῶσιν αἱ πράξεις νὰ ἀναφέρονται εἰς τὸν πράξαντα, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ᾖναι πάντοτε ἐλεύθεροι, ἀλλ' ἀρκεῖ καὶ τὸ νὰ ἔχωσι τὴν αἰτίαν αὐτῶν
εἰς